

УДК 341.211

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЗА ДЕМОКРАТІЮ І ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК –
ГУАМ ЯК ПРОЕКТ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРСТВА УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Маркіян Мальський, Олександр Кучик

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Січових Стрільців, 19, м. Львів, Україна, 79000, тел. 032-239-41-32,
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net*

Проаналізовано розвиток співпраці України в рамках Організації за демократію та економічний розвиток – ГУАМ. Розглянуто механізми співпраці в рамках об'єднання з метою розширення процесу міжнародного утвердження нашої держави як регіонального лідера. Охарактеризовано галузеву співпрацю з провідними міжнародними гравцями у контексті перспектив позиціонування держав-членів Організації та власне інституції загалом.

Ключові слова: Україна, ГУАМ, регіональне лідерство, регіональна міжнародна організація.

Пошук моделі ефективної співпраці України з державами-сусідами у контексті розвитку двосторонніх та багатосторонніх відносин зумовлює значний науковий інтерес до механізмів багатостороннього співробітництва, зокрема, регіональних організацій, які, починаючи з 2-ої пол. XX ст., відіграють все помітнішу роль у міжнародних відносинах. Виникнення та стрімкий розвиток таких інституцій, як Ліга Арабських держав, Асоціація країн Південно-Східної Азії (АСЕАН), Спільний південний ринок (МЕРКОСУР), продемонстрували високий потенціал таких механізмів співпраці між країнами світу.

Постбіполярний період розвитку міжнародної системи диктує нові вимоги, зумовлює нові виклики та загрози міжнародному співробітництву. Розпад Радянського Союзу перетворив пострадянський простір на своєрідний полігон для випробування різних механізмів багатосторонньої співпраці. З іншого боку, пострадянський простір перетворився на вагомий геополітичний чинник у світовій політиці, оскільки саме тут переплелися важкі питання розмежування або інтегрування національних інтересів держав. Загалом проблематика дослідження пострадянського простору не нова. Однак її представлено фрагментарним розглядом прикладних проблем взаємовідносин України з державами пострадянського простору, оминаючи при цьому низку проблем вибору моделі ефективного застосування регіонального лідерства у зовнішній політиці нашої держави. Цим і зумовлена постановка проблеми, що передбачає аналіз місця та ролі ГУАМ у контексті реалізації регіонального лідерства в рамках пострадянського простору через застосування механізмів діяльності Організації на шляху втілення на практиці ідеї забезпечення регіональної

стабільності та перетворення нашої держави на ключову ланку у системі міждержавних відносин на пострадянському просторі.

Проблема регіонального лідерства тісно пов'язана з вибором моделі реалізації зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави. Ця проблематика в контексті аналізу концептуальних основ зовнішньої політики України виявляється в дискусії про наявність європейського та євразійського напрямку розвитку України. Щодо цього спостерігається поляризація по лінії Схід–Захід [2]. Незважаючи на це, враховуючи доволі багатий досвід будівництва української державності і наявність широкого спектру праць українських суспільно-політичних діячів, насамперед 1-ої пол. XX ст. [4; 5; 9; 12], а також розробки сучасних дослідників і експертів [1; 13], можна констатувати необхідність розширення дихотомії «Схід–Захід» принаймні за рахунок Чорноморської регіональної системи співпраці або розгляду ідеї утворення проекту Балто-чорноморської дуги як альтернативи виключно пострадянського простору у межах колишнього СРСР. Очевидним також є факт такої пильної уваги політичних інститутів іноземних держав до України, яка через специфіку свого геополітичного становища є безпосередньо важливим чинником розвитку інтеграційних процесів на пострадянському просторі. У цьому сенсі не викликає особливих заперечень теза про те, що країни колишнього СРСР і далі залишаються об'єктом зовнішньополітичної боротьби країн регіону, спрямованої на встановлення впливу на зовнішньополітичну орієнтацію колишніх республік через механізми інститутів багатосторонньої співпраці (міжнародних організацій) [6, с. 88–90].

Слід враховувати також динамічні зміни після розпаду біполярної системи міжнародних відносин і трансформації її в постбіполярну, поліархічну, поліполярну систему міжнародних відносин з притаманними їй особливостями. З іншого боку, наявність розбіжностей у трактуванні геостратегічних інтересів країн пострадянського простору зумовлює до розуміння розробки такої моделі співпраці, яка може враховувати наявність чинників геополітичної ситуації в регіоні, національних інтересів окремих держав (що часто відрізняються за своїми цивілізаційними параметрами), а також тенденцій глобального розвитку в контексті формування нового світового порядку, в якому чітко простежується тенденція зростаючої ролі Азіатського регіону як своєрідної противаги європейського або американського домінування в світі. Оскільки характерним у цій боротьбі є зростаюча роль міжнародних організацій, стрімке зростання чисельності яких ми спостерігаємо останніми десятиліттями, це дає привід стверджувати про зростаючу роль механізмів і інститутів багатосторонньої співпраці в зовнішньополітичній діяльності держав, у тому числі й на пострадянському просторі.

Отож вивчення чинників геополітичного позиціонування країн і груп держав на пострадянському просторі має виключно важливе значення при виборі моделі співпраці, передусім у рамках інтеграційних об'єднань за участю України. Важливим, на наш погляд, є аналіз ефективності (результативності) діяльності

різних міжнародних форумів у плані реалізації зовнішньополітичних устремлінь держав та, насамперед, реалізації національних інтересів України.

Сучасний стан інтеграційних процесів у рамках Співдружності Незалежних Держав дає підстави розглядати принаймні декілька моделей співпраці як у рамках цього інтеграційного об'єднання зокрема, так і на просторі колишнього СРСР загалом. Прагнення політичних еліт Російської Федерації до збереження геополітичного домінування Росії на просторі, який часто вважають за сферу впливу РФ, зумовлює до наростання та утвердження дезінтеграційних настроїв у колишніх республіках СРСР. З іншого боку, чимало наукових досліджень, присвячених аналізу діяльності регіональних міжнародних організацій, орієнтовано на розгляд процесу формування регіональних інтеграційних об'єднань на основі історичного досвіду співпраці, враховуючи, водночас, модель не стільки функціональної підстави для співпраці, скільки цивілізаційно-політичної близькості. Наприклад, аналізуючи принципи формування і функціонування регіональних організацій поза європейським регіоном, автори доходять висновку, що не стільки функціональна складова важлива у їхній діяльності, скільки бажання збереження існуючих режимів, що, безумовно, базується на небажанні делегувати частину суверенітету наднаціональним органам управління тих або інших регіональних міжнародних організацій [18]. Особливості розвитку так званих незахідних (неєвропейських) регіональних організацій, до яких належать СНД, ОДКБ, ЄврАзЕС, ГУАМ, обумовлює необхідність розгляду різних моделей співпраці, орієнтованих на збереження статус-кво без створення тих або інших механізмів уніфікації принципів діяльності в різних сферах, як це прийнято моделлю співпраці в рамках Європейського Союзу. З іншого боку, аналізуючи трансформацію ролі міжнародних організацій і функціональні особливості в їхній діяльності, доходимо висновку про необхідність розгляду моделі розвитку співпраці в рамках регіональної організації, враховуючи при цьому змінну міжнародну ситуацію, а також внутрішньополітичні трансформації в державах-членах тих або інших регіональних інтеграційних проектів [7; 8]. Загалом погоджуючись з таким трактуванням критеріїв аналізу діяльності регіональних міжнародних організацій, слід зазначити також необхідність враховувати критерії ефективності діяльності таких організацій через аналіз практичної діяльності, спрямованої на реалізацію цілей того або іншого регіонального інтеграційного об'єднання.

Аналізуючи модель участі України в інтеграційних об'єднаннях пострадянського простору, слід зазначити орієнтацію на розвиток насамперед двосторонніх стосунків з країнами пострадянського простору. З іншого боку, спостерігається зростання незгоди політичних еліт деяких країн пострадянського простору (Україна, Молдова, Азербайджан, Грузія та ін.) провадити свою зовнішньополітичну діяльність, використовуючи принцип багатовекторності, орієнтований на розвиток одночасно раціональних стосунків з країнами близького і далекого зарубіжжя. Така концепція базується на

особливостях географічного розташування України, її транзитному потенціалі і т. д.

Трансформація таких зовнішньополітичних устремлінь відбулася під впливом загострення російсько-українських відносин після зміни політичних еліт внаслідок «помаранчевої революції», яке вилилося в серію економічних воєн (газова, молочна, м'ясна, інформаційна і т. п.), зумовила перегляд пріоритетів у напрямі реанімації регіональних проектів за участю України. Мова йде про об'єднання ГУАМ, створення і діяльність якого багато російських дослідників трактують не інакше, як проект Держдепартаменту США [3; 11; 14; 15], спрямований на піддрив російського впливу в регіоні. Однак при цьому слід враховувати факт незалежності України і, відповідно, право на ініціацію установи регіональних форумів співпраці, якою власне і стало ГУАМ. Після згаданих вище подій 2004–2005 рр. інтерес до діяльності Організації значно зріс через спільність проблем, розв'язання яких покладали на ГУАМ. Водночас спостерігається еволюція зовнішньополітичних устремлінь України і переосмислення форм участі в інтеграційних проектах, ініційованих керівництвом Російської Федерації. У цьому контексті можна говорити про переоцінку цінностей інтеграції в рамках СНД і проєвропейську орієнтацію, яка отримала доволі гостру оцінку з боку російських політичних чинників. «Головна відмінність подібних установок від принципів Л. Кучми: східний вектор в особі Росії втрачав статус рівнозначного із західним В. Ющенко, виходячи з даного Україні географічного оточення, значущості і рівня зв'язків з сусідами, що запропонувало свою багатовекторну модель. Роз'єднавши два суперінтереси – Росію і Євросоюз, Україна могла б сидіти на західному «стілці», спираючись однією рукою на східний» [16]. «Не дивно, що пострадянський вектор в цілому (двосторонні стосунки зі всіма країнами і інтеграційні процеси пострадянського простору) зберігав свою другорядну і вибіркочну якість і виходив за рамки анонсованих пріоритетів України» [10].

У регіональному фокусі України знаходилися Чорноморський басейн і Балто-Чорноморсько-Каспійський регіон, який став предметом інтеграційного проекту, оголошеного 2008 р. як енерготранзитного простору, що загалом відповідало ідеї енергетичної безпеки країн Каспійсько-Чорноморського басейну, як варіант диверсифікації забезпечення енергоносіями відповідно до затвердженої стратегії функціонування інтеграційного простору [17]. Зважаючи на це, активізувалася співпраця у напрямі переговорного процесу з Європейським Союзом і покладання надій на організацію ГУАМ, яка 2006 р. знайшла інституційну структуру, що дає змогу розглядати її як регіональний форум співпраці.

Реалізація масштабних проектів економічного співробітництва у Чорноморському регіоні, безумовно, передбачає збереження в ньому загальної системи безпеки і стабільності. Держави регіону зіштовхуються з високим рівнем конфліктності (проблема Криму, Абхазія, Нагірний Карабах, Чечня, Боснія тощо). Недопущення розгортання цих конфліктів має базуватися на

засадах формування субрегіональних структур безпеки, здатних утворити спільну платформу для співробітництва у цій сфері з максимальним урахуванням інтересів усіх держав регіону.

Власне ідея створення міжнародної організації на пострадянському просторі, яка б не знаходилася у фарватері Росії, як, наприклад, СНД, народилася одразу ж після розпаду СРСР. Азербайджан шукав союзників у своєму протистоянні з Вірменією, яку підтримувала Росія. Грузія та Молдова потерпали від сепаратистських рухів та державно-політичних утворень, підтримуваних Москвою, і потребували міжнародної допомоги для відновлення своєї територіальної цілісності, союзників у відстоюванні власної позиції щодо врегулювання внутрішніх конфліктів. Для України потреба у такій організації була більш спрогнозованою. Як і згаданим країнам, їй потрібні були засоби протистояння російським неоімперським тенденціям «збирання земель» – інтеграції держав колишнього СНД навколо Москви. Водночас Україні були потрібні альтернативні шляхи енергопостачання, доступ до ринків країн колишнього СРСР, зрештою, утвердження себе як впливової країни не лише у географічному, а й у геополітичному сенсі. Іншими словами, проєкт творення регіональної структури співпраці у вигляді ГУАМ став практичним втіленням ідеї регіонального лідерства, як зовнішньополітичний проєкт нашої держави.

Водночас прагнення країн вийти з-під впливу Москви чи просто створити, незалежно від її волі, власне об'єднання не могло не турбувати російських політиків та тих європейських політиків, які розглядають Східну Європу через московські окуляри. Фактично, з часу створення організації не припинялися стримані коментарі щодо ГУАМ з боку офіційних та неофіційних представників РФ, а ЄС ще й досі не зміг остаточно подолати упередженого ставлення деяких країн-членів до ГУАМ як до антиросійського блоку. Отже, безперечним є те, що народження ГУАМ відбулося у складних умовах, а його перші роки існування супроводжувалися пильною увагою і певним тиском з боку низки впливових міжнародних гравців.

Одним з головних механізмів реалізації такої регіональної політики, а фактично – чи не єдиним регіональним форматом співробітництва, де Україні належить провідна роль – залишалося об'єднання ГУАМ. Лише через успіх ГУАМ як організації, що втілює у життя проголошені цілі, можна було б досягти успіху нової регіональної, а також усієї зовнішньополітичної доктрини.

Однією з найгостріших проблем європейської та регіональної безпеки надалі залишається проблема врегулювання «заморожених» конфліктів. У цьому контексті варто згадати перший Київський безпековий форум «Врегулювання «заморожених» конфліктів у контексті безпеки та стабільності в Чорноморському регіоні», який відбувся в середині листопада 2007 р. Форум пройшов під егідою Міністерства закордонних справ України, Центру документації та інформації НАТО і Фонду ім. Ф. Еберта. Метою Форуму був аналіз дієвості існуючих механізмів врегулювання «заморожених» конфліктів у Чорноморському регіоні та пошук перспективних стратегій розв'язання цієї

важливої міжнародної проблеми. Україна продовжувала докладати зусилля в контексті придністровського врегулювання, відповідно до формули «до врегулювання через демократію». Ще з 2005 р. почала працювати Місія Європейських комісій з надання допомоги Україні і Республіці Молдова в питаннях кордону. Ці дії отримали позитивну оцінку світової спільноти та дали змогу поставити на системну основу боротьбу з контрабандою. Розвитком такого співробітництва може слугувати розширення діалогу поза рамками ГУАМ із залученням механізму головування України в рамках ОБСЄ та активізація участі структур ГУАМ у врегулюванні заморожених конфліктів. Здебільшого експерти сходяться на думці, що ефективність ГУАМ може проявитися саме через успішність розв'язання конфліктів замороженого характеру та вирішення питання європейської інтеграції через механізми «Східного партнерства», у котрому країни-члени організації доволі активно співпрацюють.

Реалізація на практиці ідеї перетворення України на регіонального лідера передбачала б активізацію діяльності механізмів функціонування Організації ГУАМ з метою її перетворення на дієву структуру для реалізації національних інтересів нашої держави. Безперечним є факт своєрідної регіональної конкуренції між країнами-членами об'єднання, з одного боку, та країнами-сусідами, з іншого. Проте навіть за таких умов видається реальним поєднання механізмів співпраці в рамках кількох організацій, що передбачають своїм завданням створення об'єднання «рівних серед рівних», головним завданням якого було б досягнення паритету та врегулювання спільних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Асиметрія міжнародних відносин / під ред. Г. М. Перепелиці, О. М. Субтельного. – К. : Стило, 2005. – 555 с.
2. Восток / Запад: региональные подсистемы и региональные проблемы международных отношений / под ред. А. Д. Воскресенского. – М. : МГИМО(У) ; РОССПЭН, 2002. – 526 с.
3. *Гетьманчук А.* Американский допинг для ГУУАМ / А. Гетьманчук // Зеркало недели : Международный общественно-политический еженедельник. – № 22. – 14–20 июля 2003 г.
4. *Грушевський М.* Хто такі українці і чого вони хочуть / М. Грушевський. – К. : з друку Т-ва «П. Барський», 1991. – 240 с.
5. *Донцов Д.* Підстави нашої політики / Д. Донцов. – Нью-Йорк : Організація Оборони Чотирьох Свобод України, 1957. – 210 с.
6. *Кучик А. С.* Концептуалізація розвитку СНГ во внешнеполитической деятельности Украины // Международные отношения и интеграционные проекты на постсоветском пространстве : материалы Международной научно-практической конференции (г. Днепропетровск, 18–19 мая 2012 г.) : в 2 ч. – Днепропетровск : Инновация, 2012. – Ч. 1. – С. 88–90.
7. *Кучик О. С.* Функціональні особливості діяльності міжнародних організацій // Вісник Львівського університету. – Львів, 2006. – С. 100–106. – Серія міжнародні відносини; вип. 16.
8. *Кучик О. С.* Трансформація ролі міжнародних організацій у сучасних міжнародних відносинах // Міжнародні відносини: політичні, правові, економічні, лінгвістичні аспекти : матеріали наукової конференції факультету міжнародних відносин

Львівського національного університету, 8-9 лютого 2011 р., Львів. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 3-5.

9. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Львів : Просвіта, 1992. – 270 с.
10. Лысенков А. В. Взаимоотношения Украины со странами СНГ после «оранжевой» революции: интересы и результаты (2005–2009) / А. В. Лысенков // Международные отношения. Политология. Регионоведение : Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2011. – № 6(1). – С. 320–325.
11. Пахомов Н. Призрак ГУУАМ [Электронный ресурс] / Н. Пахомов. – Режим доступа : <http://www.politcom.ru/2004/zloba4562.php>.
12. Рудницький С. Л. Чому ми хочемо самостійної України? / упор. О. І. Шаблій. – Львів : Світ, 1994. – 416 с.
13. Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин : підручник / В. А. Манжолла, В. Ю. Константинов, С. В. Андрущенко та ін. ; за ред. Л. В. Губерського. – К. : Київський університет, 2008. – 512 с.
14. Шендрик А. Геополитические тенденции на пространстве СНГ. Столкновение интересов США и России [Электронный ресурс] / А. Шендрик. – Режим доступа : <http://geosconflict.narod.ru/texts/shendrik.html>.
15. Экономические стратегии стран СНГ и Россия / ред. А. Н. Барковский. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 479 с.
16. Ющенко В. Украина всегда хотела иметь независимость [Электронный ресурс] / В. Ющенко. – Режим доступа : <http://www.president.gov.ua/ru/>.
17. Concept of the Caspian – Black Sea – Baltic Energy Transit Space. – Available from : <http://www.president.gov>.
18. Crafting Cooperation: Regional Institutions in Comparative Perspective / ed. by Amitav Acharya and Alastair Lain Johnston. – New-York : Cambridge University Press, 2007. – 318 p.

Стаття надійшла до редколегії 15.10.2012

Прийнята до друку 25.10.2012

ORGANIZATION FOR DEMOCRACY AND ECONOMIC DEVELOPMENT – GUAM AS A PROJECT OF REGIONAL LEADERSHIP OF UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

Markian Malskiy, Oleksandr Kuchyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
19, Sichovykh Striltsiv Str., Lviv, Ukraine, 79000, tel. (032) 239-41-32,
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net*

The development of collaboration of Ukraine within the framework of Organization for democracy and economic development – GUAM is analysed. The mechanisms of collaboration within the framework of association with the purpose of expansion of process of international claim of our state as a regional leader are considered. A particular branch collaboration with leading international players in the context of prospects of keeping of the states-members of Organization and the institution on the whole is described .

Key words: Ukraine, GUAM, regional leadership, regional international organization.

ОРГАНИЗАЦИЯ ЗА ДЕМОКРАТИЮ И ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ – ГУАМ КАК ПРОЕКТ РЕГИОНАЛЬНОГО ЛИДЕРСТВА УКРАИНЫ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Маркіян Мальський, Олександр Кучик

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Сечевых Стрельцов, 19, г. Львов, Украина, 79000, тел. 032-239-41-32,
e-mail: ol_kuchyk@ukr.net*

Проанализировано развитие сотрудничества Украины в рамках Организации за демократию и экономическое развитие – ГУАМ. Рассмотрены механизмы сотрудничества в рамках объединения с целью расширения процесса международного утверждения нашего государства как регионального лидера. Охарактеризовано отраслевое сотрудничество с ведущими международными игроками в контексте перспектив позиционирования государств-членов Организации.

Ключевые слова: Украина, ГУАМ, региональное лидерство, региональная международная организация.